

TIPOLOGIJA NASELJA I GRAĐEVINSKE ZNAČAJKE U OZALJSKOM KRAJU

ANA MLINAR

Regionalni zavod za zaštitu
spomenika kulture
41000 Zagreb, Mesnička 49

UDK 39

Izvorni znanstveni rad

Autorica iznosi konkretnu evidenciju stanja graditeljskog fonda ozaljskih sela, nastalu kao rezultat istraživačke akcije provedene 1983. godine. Pažnja je usmjerena na zastupljenost tradicijskih oblika u širem ambijentu u odnosu na stupanj očuvanosti te prisutnost nove gradnje; zatim je predočena tipologija naselja, okućnica i gospodarskih objekata, dok je na kraju upozoreno i na neke kućne uređaje.

Očuvanost tradicijske arhitekture

— odnos prema novoj izgradnji i novo održavanje

Od 18 lokaliteta, koji su odabrani nakon rekognosciranja cijelog ozaljskog područja, evidencijom je utvrđeno da su samo u 7 naselja sačuvane sve bitne tradicijske značajke, a da nova izgradnja u njima ili nije prisutna ili je zanemariva. (Brlog Ozaljski, Jarnevići, Jasenovica, Hodnici, Martinski Vrh, Sršići i Žakanje).

U preostalih 12 naselja prisutnost nove izgradnje u većoj je ili manjoj mjeri narušilo ustaljene oblike. Novi objekti u pravilu nemaju tradicijske značajke. U ovim naseljima su sačuvani manji potezi, kompletne okućnice ili izdvojeni pojedinačni objekti.

Najveći broj evidentiranih gospodarstava i objekata je u zamišljenoj funkciji. Nivo održavanja i stanje u kojem se nalaze uglavnom je dosta loše i nezadovoljavajuće. Stari objekti, sagrađeni prije 40, 50, a mnogi i prije više od 100 godina, danas su već znatno narušeni, a mnogi i ugroženi. U lošem su stanju posljednji »rženi« pokrovi, detalji fasade, ograde trijema, stubišta, oplata i sl. Propale dijelove često zamjenjuje raznovrstan i neodgovarajući materijal, a one nekada bogato ukrašene — sasvim jednostavni, tek da zadovolje funkciju. Samo je u Polju ozaljskom na jednoj štali 1983. izrađen novi pokrov od ražene slame sa svim detaljima i ukrasima.

Vlasnici i stanovnici su jedno ili dvoje starijih ljudi, u pravilu lošeg imovnog stanja. Mladi su potražili zaposlenje u Ozlju, Karlovcu, Zagrebu, Črnomlju i Metliki. Veliki broj stanovnika je iselio u Kanadu, SAD i Australiju, između dva rata i kasnije sve do prije 10-tak godina, otkada je iseljavanje nešto rjeđi slučaj. Sve do prije godinu, dvije broj stanovništva bio je u opadanju, i to 2,5% godišnje.

Najnoviji podaci ipak su pozitivniji i govore o stagniranju, odnosno blagom porastu broja stanovništva, čemu pridonose i takozvani povratnici. Može se pretpostaviti da će i neke »hiže« ponovno »oživjeti«.

Evidentirano je nekoliko okućnica koje su povremeno nastanjene ljeti ili vikendom.

Ipak je najmanji broj sasvim napuštenih objekata, onih koji su ujedno najugroženiji i prepušteni propadanju.

Na cijelom evidentiranom području zanemarivo mali broj napuštenih kuća je, uz adaptacije, prilagođen kućama za odmor.

Zaštita ruralnih naselja i šireg ambijenta

Kao metoda zaštite koja obuhvaća naselje, širi ambijent i pejzaž, i koja akceptira postojeće vrijednosti, kako prirodne, tako i građevinske, a također planski određuje zone nove izgradnje, svakako su prostorni planovi.

Za sada je ovo područje samo dotaknuto »Prostornim planom Spomen-područja Žumberak - Gorjanci« u kojem su bili obuhvaćeni lokaliteti Hodinci i Sršići.

U vrijeme evidencije nisu primijećena veća narušavanja neplanskom izgradnjom, odnosno izgradnjom izvan uobičajenih zona.

Takozvana vikend-naselja su prisutna, ali uglavnom uz Kupu, bliže gradu. Za sada nisu zauzela najatraktivnije lokacije ovoga inače živopisnog pejzaža. Uglavnom je ostao sačuvan širi prirodni ambijent.

Tipologija naselja

Uvjetovana prije svega konfiguracijom terena, razvila su se dva osnovna tipa naselja

- a) razbijeni (rastepeni), i
- b) ulični tip

A

U brežuljkastom i brdovitom području naselja su formirana od većeg broja zaselaka (Brlog ozaljski, Žakanje, Tomašnica).

Zaseoci, tzv. »prišorci« su skupine od 2—3 okućnice, koje su gusto locirane uz loše makadamske puteve, koji se često pretvaraju u slijepi put, naročito u najzabačenijim selima, ili taj put vodi u šumu i polje. Nema pravilnosti u lociranosti objekata u odnosu na put ili gospodarskih zgrada u odnosu na kuću.

B

U širokim riječnim dolinama naselja su uličnog tipa, longitudinalna, razvijena s obadje strane ceste. Izgrađenost je rjeđa ili gušća, dok izrazito gusta izgradnja nije prisutna.

Okućnice su u nizu i svaka je izravno povezana s prometnicom. (Polje ozaljsko, Zaluka lipnička).

U naseljima postoje centri i drvena raspela na križanjima puteva.

Okućnice: organizacija prostora i vrste ograda

Manji prostor na kojem su locirani stambeni i gospodarski objekti naziva se »funduš«, »fundacija« ili »stanje«.

U brdovitom predjelu ovaj prostor uglavnom nije čvršće određen u smislu oblika i veličine, kao i rasporeda objekata, osim pojave da su redovito gospodarski objekti u neposrednoj blizini stambenog.

U ravničarskom predjelu okućnice se nižu s obadvije strane ceste. Građevne parcele su četvrtaste, uglavnom izdužene od ceste u dubinu. Kuća je uz cestu, prema kojoj je orijentirana užim pročeljem. Gospodarski i pomoćni objekti su locirani po rubu parcele. Štala sa sjenikom je u dnu parcele i u izravnom kontaktu s obradivim poljem. Okućnice su ograđene, a često i vrtovi i otvoreni prostori za blago. Ograda je od drvene građe, visoka 1,00—1,50 m. Često od prirodnih formi, uz neznatne intervencije.

Evidentirane su ove vrste ograda:

- a) ograda od gusto pobodenih kolaca; kao najjednostavniji oblik
- b) pobodeni stupovi s prirodnim istacima na koje su naslonjene horizontalne prečke
- c) ograda od pletera
- d) rijetko pobodeni kolci na koje je sa čavlima pričvršćena horizontalna prečka
- e) ograda od tesane građe
- f) ograda od piljene građe

Tipovi gospodarskih objekata

Gospodarski prostori se nalaze, mada već rijetko i u samoj kući, u njezini kamenom prizemlju — »zidanici«.

Evidentirano je nekoliko takvih stambenih objekata kod kojih se u prizemlju nalazi: štala, kokošinjac, svinjac, svinjska kuhinja, ostava i slično.

Obično je »zidanica« u funkciji spremišta u kojoj je preša za grožđe, »lajti« — bačava za vino; zatim za repu i krumpir. Zidanica ima najviše 3 prostorijske, tzv. »pivnice« ili »pimlice«.

U svaku se ulazi izvvana.

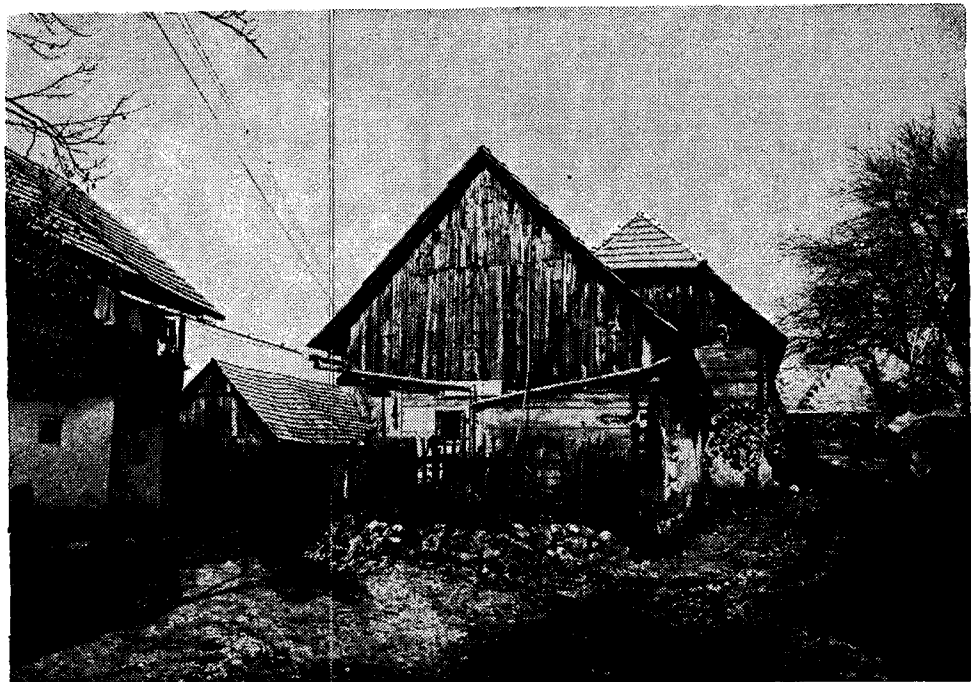
Na okućnici, neposredno uz stambeni objekt, locirani su gospodarski objekti, pojedinačno ili nekoliko njih u jedinstvenoj cjelini i pod istim krovom.

S obzirom na funkciju, skoro na svakoj okućnici su zastupljeni:

- »štala« — prostor za blago
- »sjenik«, »samjik« ili »štagalj« — spremište za sijeno
- »suša« — spremište za alat i kola
- »iza«, »hiza« ili »hesa« — prostor ili objekt za spremanje vina i zrnaste hrane.

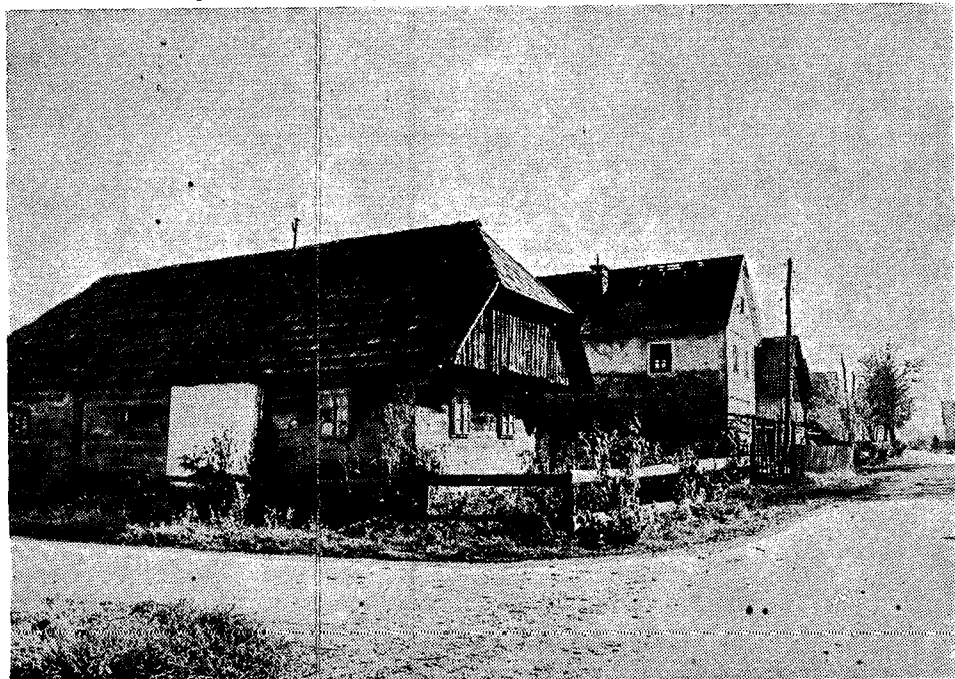
Nekada su u njima spavali mladi bračni parovi. »Hiz« je obično dvoprotoran, odnosno ima dvije »hašćice«. U manjoj su držali »osebujak«. Za objekte s ovom funkcijom susreće se i naziv »komora«.

»kotac« — svinjac s kokošinjcem

Brlog ozaljski, naselje brežuljastog područja (snimio N. Vranić)

Zaluka lipnička 1a, naselje ravničarskog predjela (snimio N. Vranić)

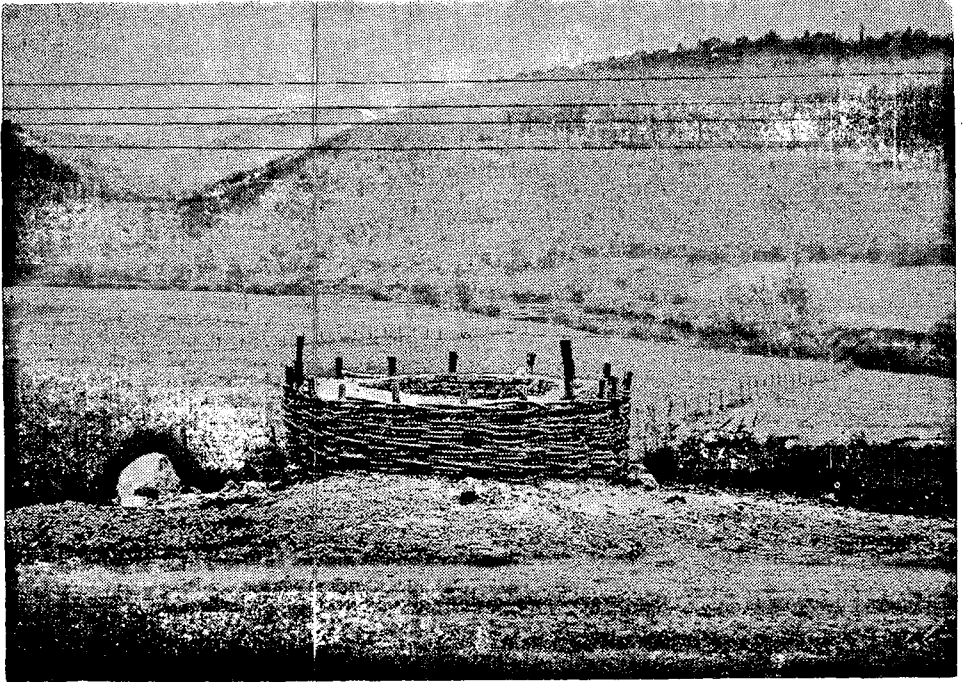

Objekti na okućnici: štala, kuća, bunar u selu Vrhovcu 41 (snimio N. Vranić)

Lukinić draga 3, kuća čije je prizemlje u gospodarskoj funkciji (snimio N. Vranić)

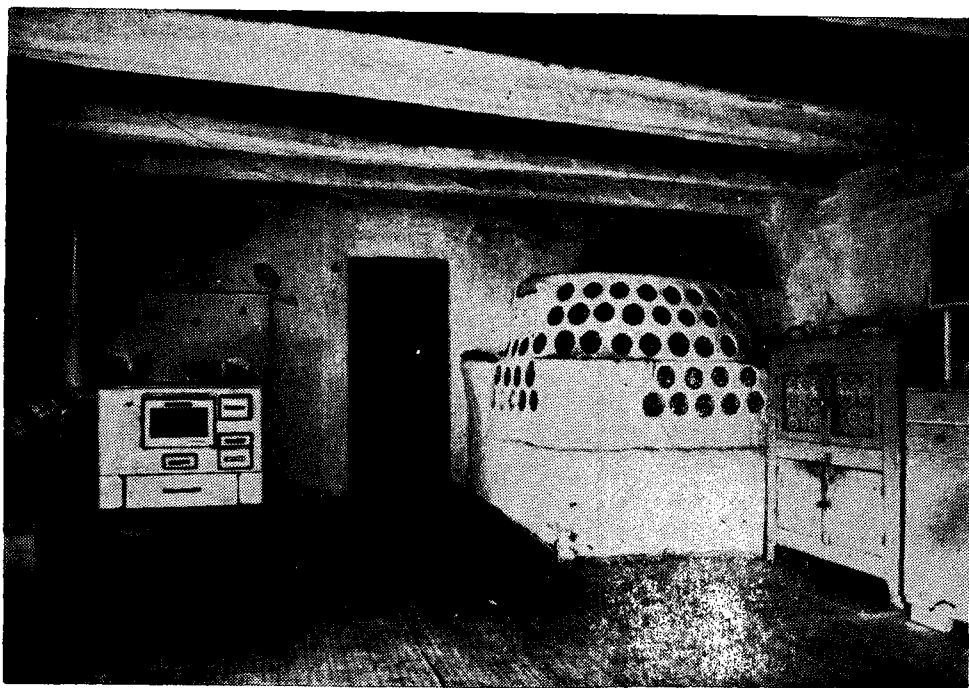

Jaškovo, vapnika - krečana (snimio N. Vranić)

Vrhovec, Gornje Selo 53, pivnica (snimio N. Vranić)

Griče gornje br. 64. Peč na pečnjake (snimio N. Vranić)

Sršiči br. 12. Detalj unutrašnjosti »kobača« (snimio N. Vranić)

Velika zidana peć »pešnica«, Martinski vrh 22 (snimio N. Vranić)

»svinjaki« — manji objekt, obično ima 3 zasebne cjeline

»pod« — objekt sa zatvorenim prostorom u kojem se mlatilo žito. Ima ih samo nekoliko u cijelom selu, odnosno nikada nije svaka okućnica imala »pod«.

»kozarna« — evidentirana je samo jedna.

Svi objekti su manjih dimenzija, od drvene građe, takozvanih »lesnenih pljoča«, koje su povezane na »hrvaški riz«, rjeđe na »nemški«. Krovišta su dvostrešna, s pokrovom od »ržene škope« ili od »starinskog cigla« (biber crijepa).

Na okućnici su rjeđe zastupljeni: svinjska kuhinja, pecana i kovačnica. Ovi objekti su zidani kamenom.

Treba spomenuti i ove manje, ali značajne oblike:

»drvarna« — obično prigraden i natkriven manji prostor uz neki drugi, veći, najčešće uz štalu

»gnojnica« — manji okrugli prostor, ograđen pleterom za skupljanje gnoja
»mlaka ili kal« — sabirnica za vodu (plici, otvoreni rezervoar, iskopan u zemlji), kojeg sve više zamjenjuje

»šterna« — izbetonirana, zatvorena sabirnica u kojoj se voda skuplja s krovišta pomoću limenih žljebova.

Izvan naselja, najčešće uz put u selima Jaškovo, Grdun (Pleskini) i Tomašnica, česte su »vapnike« ili »vapnenice«, odnosno krečane. Valjkastog su oblika, na vrhu otvorene. Stijene su debele, izrađene od ilovače cigle ili kamena i često omeđene pleterom. Evidentiran je postupak »paljenja« vapna, odnosno proizvodnje kreča, što je jedan od bitnih načina privređivanja u ovim selima.

U vinogradima sela Vivodine, Grandić-brega, Vrhovca i još nekih obično na bregu, na početku parcele nalaze se »pivnice«. To su manji prizemni jednoprostorni ili dvoprostorni objekti, dvostrešnog krovišta s dubljom krovnom strehom. Građeni su od kamena. Služe za spremanje vina, alata i pomagala za rad u vinogradu.

Zidana peć — dio arhitekture

Velika zidana peć »pešnica« nalazi se u »hiži« — »družinskoj kući«, odnosno u najvećoj prostorijski stambenog objekta, i to u kutu između pregradnog i vanjskog zida.

Podnožje peći je četvrtasto, građeno od kamena, dok je gornji kupolasti dio od ilovače i »pešnjaka«. Peć je omazana »tlakom« — mješavinom zemlje i sitno rezane pšenične slame.

S obzirom na mjesto ložišta, evidentirane su dvije vrste peći:

1. Peći koje se lože iz kuhinje.

Ložište je u obliku ognjišta. Iznad njega je na mjestu stropa konusna tvorevina od pruča oblijepljena blatom, koja štiti slamnati pokrov od iskri s vatre. Naziva se »kobača«, »kabača«, »košnica«, »koš« ili »lesa«.

Ovakva peć je u funkciji grijaćeg tijela, a neke imaju i manji »rol« za pečenje.

2. Peć s ložištem iz sobe

Ovakve peći imaju manja ložišta u samom korpusu peći iznad kojeg je »rol« za odvodnju dima na »naiže«. Osim što je u funkciji grijaćeg tijela, u peći je moguće i pečenje.

Danas se »pešnice« samo ponekad upotrebljavaju, i to za pečenje kruha.

THE TYPOLOGY OF SETTLEMENTS AND CONSTRUCTION FEATURES IN THE OZALJ AREA

Summary

Only in a few settlements in this area do we find objects which have retained traditional form and character. In most of the villages, the new construction has disturbed the traditional pattern of land parcelling, types and orientation of buildings, construction materials and even the function of objects. For the time being, only two settlements have been protected by rural zoning project which promotes the values of natural setting and traditional architecture, and demarcates zones of new construction.

Settlements in the Ozalj area are of two basic types, depending on land configuration: scattered ones are in hilly parts, while street-type settlements have developed in the river plain. The house and yard sites in the hills do not have a fixed form, while those in the plain are quadrangle and usually lined along a major road.

Farm outbuildings include the following structures: stalls, barns, hay-lofts, storages for grains or wine, piggens, outside kitchens where food for animals is prepared, brandy-distilleries and smitheries. Away from housesites are limekilns and storages for wine or tools for viticulture.

Many old houses still retain large clay furnaces which can heat both kitchen, and room; some are fueled through the open-hearth in the kitchen, and some through the furnace door in the room.